

STAVOVSKÝ STÁT V RAKOUSKU VE 30. LETECH 20. STOLETÍ. JEHO RECEPCE MEZI KATOLICKÝMI INTELEKTUÁLY A POLITICKÝMI KATOLÍKY V ČESKOSLOVENSKU

MAREK ŠMÍD

Předkládaná studie *Stavovský stát v Rakousku ve 30. letech 20. století. Jeho recepce mezi katolickými intelektuály a politickými katolíky v Československu* se věnuje reflexi vybraných rakouských událostí v období let 1932–1938 v Československu. V převážně chronologickém přehledu sleduje jejich klíčové osobnosti a významné konflikty, které utvářely povahu stavovského státu v Rakousku ve 30. letech 20. století. Na pozadí těchto vztahů, nakolik to umožňují dobové prameny, reflektuje jak mnohé dramatické události rakouské vnitropolitické scény, tak především jejich tvůrce, přičemž pozornost soustředí rovněž na katolické prostředí Československa včetně Československé strany lidové a jejího předsedy Jana Šrámka. Studie vychází z dobových časopisů a české a německé literatury, jež byla k tématu publikována; některé detaily doplňují rovněž materiály z Historického archivu Státního sekretariátu sekce pro vztahy s ostatními státy ve Vatikánu a Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze.

Představu Svatého stolce o nových společenských poměrech po vypuknutí světové hospodářské krize na přelomu 20. a 30. let 20. století nejlépe odráží encyklika Pia XI. (1922–1939) *Quadragesimo anno*, kterou papež vydal dne 15. května 1931 při 40. výročí vyhlášení první sociální encykliky *Rerum Novarum*. V duchu zásad evangelia, ve snaze překonat třídní antagonismy, se papež zabýval uspořádáním společnosti i obnovou společenského řádu podle encykliky z roku 1891, kterou však interpretoval a nově doplnil pro potřeby současné, měnící se doby v hospodářské, sociální a politické krizi.¹ Inspiračním zdrojem encykliky byly úvahy dvou německých jezuitských teologů Gustava Gundlacha (1892–1963) a Oswald von Nell-Breuninga (1890–1991).

1 Encyklika Pia XI. *Quadragesimo anno*. O vybudování společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia. Olomouc 1947.

Nauka obsažená v encyklice byla plodem učení zdůrazňujícího význam sociální integrace a stavovské reprezentace pro organizaci společnosti na principu sociální spravedlnosti a sociální lásky. Jedním z nejmóraznějších poselství dokumentu bylo šíření ideje nového společenského stavovského řádu, jenž měl představovat třetí cestu mezi individualistickým liberalismem a kolektivistickým socialismem v politické i ekonomické sféře. Toto uspořádání nahrazovalo třídní boj kooperací, solidaritou a spoluprací profesních stavů. Nevraživost mezi zaměstnavateli a zaměstnanci měly překonat korporativismus a reforma mravů. Podstatou tohoto stavovského zřízení měla být likvidace třídního boje a nahrazení tříd stavy (např. zemědělský, průmyslový, obchodnický, duševní). Encyklika důsledně rozlišovala mezi rolí státu a stavovských korporací, které neměly podle papeže plnit politickou, ale pouze hospodářskou funkci. Další vymezení spočívalo v odlišném postavení malých společenství vůči státní autoritě. Italský fašismus totiž posiloval stát, omezoval občanské svobody, malé jednotky nerespektoval a postupně přebíral jeho rozhodovací pravomoc, zatímco stavům byla podle encykliky příznána značná samospráva.²

Velmi důležité bylo rovněž načasování encykliky – vyšla uprostřed hospodářské krize. Velkým otřesem byl pád banky Creditanstalt v Rakousku v květnu 1931, který předznamenával – jednalo se o velký vídeňský bankovní dům – důsledky tíživé krize nejen v zemi, ale i ve střední Evropě. Krátce předtím, v prosinci 1930, zahájila rakouská vláda tajná jednání s Německem, jejichž úspěch ukončilo podepsání německo-rakouské celní unie v podobě *pactu de contrahendo* (dohody o smlouvě budoucí) v březnu téhož roku, čímž se Vídeň dostala do větší hospodářské závislosti na Berlínu.³ Encyklika s ohledem na politicko-hospodářské těžkosti obsahovala antikapitalistické teze, odrážející duch tradičních konzervativních výhrad vůči sociálním důsledkům expandující liberální ekonomiky, které papež postuloval především z morálních pozic. Podle katolické sociální nauky byl kapitalismus nahlížen jako ekonomický systém, jenž od novověku postupně nahrazoval křesťansky řízené hospodářství; nebyl však a priori špatný. Svým obsahem dávala encyklika pokyny k budování věčně platného společenského řádu, odlišného od liberálních, kapitalistických, fašistických, nacistických, komunistických a socialistických experimentů své doby.⁴ Současně Pius XI. představil tzv. princip subsidiarity, předpokládající rozsáhlou autonomii pro jednotlivce nebo skupiny směrem k centralizované moci, a princip solidarity, beroucí v potaz blaho

2 Martinková, Ludmila (ed.): Sociální encykliky, 1891–1991. Praha 1996, s. 90.

3 K celní unii podrobněji: Dejmek, Jindřich: Československo-rakouské politické vztahy v období jednání o německo-rakouskou celní unii (1930–1931). Moderní dějiny 2, 1994, s. 233–260.

4 Novak, Michael: Katolické sociální myšlení a liberální instituce. Vývoj a perspektivy katolického sociálního myšlení. Praha 1999, s. 161.

celku, lidskou důstojnost a potřeby ostatních, kterým se jedinec dokáže podřídit a v případě potřeby jim dobrovolně, nezištně a zodpovědně pomoci.⁵ Současníci spatřovali konkrétní poselství tohoto dokumentu obzvláště v šíření ideje stavovského řádu, který měl překonat nedostatky hospodářské krize, socialistického kolektivismu a liberálního individualismu v politické, ale zejména v ekonomické rovině. Dokument do značné míry respektoval základní principy demokratického kapitalismu a podporoval, v souladu s liberální tradicí, myšlenky omezeného státu a nezastupitelnou roli soukromého vlastnictví, ale bránil se jak individualismu, tak liberalismu manchesterské školy, prosazující volné působení trhu.⁶

Cílem společnosti měla být sociální spravedlnost, cechovní solidarita, prohlubování odborové samosprávy, svoboda hospodářských činností v kapitalismu, soukromé vlastnictví, tedy svobodná a socializující se společnost sjednocená láskou na katolickém principu. Encyklika – na rozdíl od italského korporativismu – proklamovala svobodnou volbu jedince ve vztahu ke společenskému zřízení.⁷ Svátý otec v encyklice explicitně zakotvil svobodu stavů a principy solidarity a subsidiarity. Zatímco princip solidarity hovořil o nezbytném souladu společnosti na cestě ke společnému dobru, princip subsidiarity předpokládal podporu a pomoc státu a společnosti občanům a malým společenstvím. Podle subsidiarity měla být společnost budována zdola zřízeními, která stála nejbližší jednotlivým osobám a vyšší společenství musí nastoupit teprve tehdy, když nižší společenství příslušné úkoly plnit nemůže.⁸ Na druhé straně byly ideje křesťanského solidarismu a stavovských zásad velmi obecné a neurčité, neboť papež nedefinoval, jaké stavy a podle jakého principu mají vznikat, takže tím umožnil různé interpretace: někteří v nich viděli společnost primitivní protiindustriální podoby, jiní křesťansko-sociální modernismus, ostatní lépe organizovanou kapitalistickou společnost či křesťanský demokratismus, usilující o vybudování pevných politických pozic v rámci současné společnosti. Třebaže encyklika *Quadragesimo anno* silně rezonovala rovněž v Itálii a v Portugalsku, o nichž však nyní pro nedostatek prostoru nehovoříme, nejvýznamnějšího uplatnění se jí dostalo v Rakousku ve 30. letech 20. století.

V rakouském prostředí, pokud můžeme být takto lapidární, ji však poličtí představitelé uchopili autoritativním způsobem, kdy stát prosazoval její realizaci cestou shora, bez ohledu na papežovy zásady a principy širšího veřejného diskurzu. Cesta k budování stavovského zřízení byla nastoupena v roce 1933, rok poté, co se stal významný křesťansko-sociální politik a právník Engelbert Dollfuß (1892–

5 Spiazzi, Raimondo: Sociální kodex církve. Tišnov 1993, s. 61.

6 Novak, Michael: Duch demokratického kapitalismu. Praha 1992, s. 232.

7 Martinková, L.: Sociální encykliky, s. 90.

8 Martínek, Cyril: Cesta k solidaritě. Svitavy 1998, s. 154.

1934) rakouským kancléřem.⁹ Ten navázal na konzervativní myšlenky bývalého kancléře Ignaze Seipela (1876–1932; kancléřem 1922–1924, 1926–1929) a ideologa stavovského státu Othmara Spanna (1878–1950), který ve svém díle *Der wahre Staat* z roku 1923 navrhl ideální koncept stavovského uspořádání jako alternativu k socialismu, liberalismu a demokracii.¹⁰ O. Spann považoval stav za duchovní společenství, které zapadá do duchovního celku; proto i jednotlivé stavy děлил podle jejich duchovnosti. Důsledně navíc rozlišoval mezi hospodářskými a politickými stavy. Jednotlivé stavy byly v jeho pojetí odstupňovány, centralizovány, hierarchizovány, a to podle svého duchovního zakotvení; celek měl vždy přednost před individuem. Všechny stavy zastřešoval stát, který je rovněž hierarchizuje podle duchovní hodnoty. Spannův požadavek, aby byla správa země vykonávána směrem shora dolů, od nejvyššího stavu k nejnižšímu, směřoval v rakouském kontextu k prosazování autoritativní vlády, jejíž výkon nebyl svěřen společnosti jako celku, nýbrž specifickému státnickému stavu.¹¹ Stavy se ve Spannově koncepci rovněž podílely na samosprávě a účastnily se zasedání tzv. stavovského sněmu, vždy však podle hierarchie důležitosti. V jeho pojetí tak převzaly řadu odpovědností, jejichž výkon náleží v liberálním zřízení státu. Na obranu Spannových myšlenek neváhal E. Dollfuss prohlásit: „*Čas liberálně kapitalistických společností a průmyslových pořádků skončil. Čas marxistických lidových vůdcovství a svodů skončil. Čas nadvlády politických stran skončil. Chceme sociální, křesťanský, německý stát Rakousko na stavovských základech pod silnější, autoritativnější vládou tohoto státu.*“¹²

Kancléř E. Dollfuss tak přetvářel Rakousko v křesťanský stavovský stát, který měl vyvést tehdejší rakouskou společnost z hospodářské a politické krize.¹³ Aby se zbavil nepohodlné politické opozice, rozpustil na základě tzv. zmocňovacího zákona z roku 1917 nejprve parlament a později nacistickou, komunistickou a socialistickou politickou stranu a založil jedinou vládní stranu tzv. *Vlastenec-kou frontu* a dne 1. května 1934 vyhlásil novou ústavu, jejíž charakter určovala již preambule, která zněla následovně: „*Ve jménu Boha všemohoucího dostává*

9 Carsten, Francis L.: *Faschismus in Österreich. Von Schönerer zu Hitler*. München 1978, s. 211; Kluge, Ulrich: *Der österreichische Ständestaat 1934–1938*. Wien 1984.

10 Spann, Othmar: *Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft*. Jena 1938, s. 80 a dále.

11 Tamtéž, s. 21, 39.

12 Carsten, F. L.: *Faschismus in Österreich*, s. 213. *Die Zeit liberal-kapitalistischer Gesellschafts- und Wirtschaftsordnung – sie ist vorüber! Die Zeit marxistischer Volksführung und Volksverführung ist vorüber! Die Zeit der Parteienherrschaft ist vorüber!... Wir wollen den sozialen, christlichen, deutschen Staat Österreich auf ständischer Grundlage unter starker, autoritärer Führung dieses Staates*. Autorův překlad.

13 Nolte, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*. München 1966, s. 256.

*rakouský lid pro svůj křesťanský, německý spolkový stát na stavovském základě tuto ústavu.*¹⁴ Povaha rakouského autoritativního státu vycházela z tradic rakousko-uherského dědictví v podobě silné byrokraticko-militaristické mentality s katolickým duchem barokní doby, zakotvené v papežských encyklikách meziválečného období. Respektovanými společenskými hodnotami se staly pořádek, statečnost a hrdinství, náboženství bylo učiněno povinným vyučovacím předmětem.¹⁵ Antidemokratický a konzervativní charakter rakouského státu obhájil kancléř E. Dollfuss s poukazem na nutnost hájit samostatnost Rakouska, zejména před nacistickou zahraniční agresí. Rakouský episkopát, zejména vídeňský arcibiskup, kardinál a někdejší ministr sociálních věcí ve třetí vládě kancléře z křesťansko-sociální strany Johanna Schobera (1874–1932) v letech 1929–1930 Theodor Innitzer (1875–1955), vyšel ochotně vstříc pojetí společnosti bez většího vlivu politických stran a v prosinci 1933 se ve zvláštním pastýřském listu postavili se za E. Dollfusse a jeho návrh stavovského státu.¹⁶

Spolupráce stavů v Rakousku představovala alternativu třídního boje. Nová tzv. Ústava rakouské federativní republiky dělila společnost do sedmi stavovských korporací, které sdružovaly jak zaměstnance, tak zaměstnavatele. Korporace i země byly zastoupeny ve spolkovém sněmu (tzv. Bundestag), které čítalo 59 členů. Tento sněm neměl právo zákonodárné iniciativy; mohl zákony buď schválit, nebo zamítnout, nikoliv o nich diskutovat. Nižší stupně politického systému nebyly v ústavě dopracovány. Kancléř E. Dollfussrazil rozhodnou představu, že Rakousko není totalitní, ale autoritářský stát, že korporace mají velkou hospodářskou samostatnost, že funguje nezávislost soudů, je respektována rovnost občanů před zákonem, zajištěna ochrana menšin apod. Základem stavovského státu se stala zmíněná papežská encyklika. Ostatně Svatý stolec rakouský stavovský stát podporoval, i když aplikace křesťanských a stavovských zásad plně neodpovídala jeho představám, obával se zejména aplikace některých sporných nařízení do každodenního života rakouské společnosti.¹⁷ Musíme současně zdůraznit, že se

14 Bundesgesetzblatt für den Bundesstaat Österreich, Nr. 1, Verfassung 1934, ausgeben am 1. Mai 1934, 1. Stück 1934, s. 1–32; Jeřábek, Martin: Konec demokracie v Rakousku 1932–1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie. Praha 2004, s. 161.

15 Šmíd, Marek: Československo-rakouské vztahy v období první republiky. Historický obzor 5/6, 2016, s. 130.

16 Theodor Innitzer (1875–1955) – v letech 1929–30 ministrem sociálních věcí. Od roku 1932 vídeňský arcibiskup. Šebek, Jaroslav: Rakouský katolicismus a etablování stavovského státu ve třicátých letech 20. století. Stařec a med. Jaroslavu Medovi k osmdesátinám, eds. Martin Bedřich a Zdeněk Jančařík, Praha 2012, s. 212.

17 Historický archiv Státního sekretariátu sekce pro vztahy s ostatními státy ve Vatikánu, fond AA. EE. SS., Rakousko, IV. období, fascikl 42; Jeřábek, M.: Konec demokracie v Rakousku 1932–1938, s. 161; Carsten, F. L.: Faschismus in Österreich, s. 211.

Rakousko podobalo modelu papežské encykliky *Quadragesimo anno* jen vzdáleně – mocenská instrumentalizace systému a jí užívané násilí k potlačování opozice byly ve zjevném rozporu s pojetím společnosti ve smyslu Vatikánem postulovaného křesťanského modelu stavovského uspořádání.¹⁸

Situace E. Dollfusse tak byla značně rozporuplná. Navenek se sice zdálo, že rakouský kancléř buduje korporativní stát spíše s podporou místního katolického kléru, než s otevřeným souhlasem vatikánských církevních představitelů, mnozí kněží i představitelé vyššího rakouského kléru však otevřeně sympatizovali s německým nacismem, který do země silněji pronikal zejména po lednu 1933. Vatikánský státní sekretář kardinál E. Pacelli, který se během svých čtrnácti let na postu apoštolského nuncia v Německu důvěrně seznámil s prostředím střední Evropy, v listu apoštolskému nunciovi ve Vídni Enricu Sibiliovi (1861–1948) uvedl: „Svatý stolec byl z nerakouských zdrojů informován, že rakouský klérus, místo aby podporoval vládu současného kancléře Dollfusse, jenž je plnou zárukou pro blaho církve, je zmatený a z části inklinuje k hitlerovskému hnutí.“¹⁹ Z důvěrných zpráv vatikánského archivu jednoznačně vyplývá, že kardinálský sbor ve Věčném městě choval k E. Dollfussovi značné sympatie, které se ještě prohloubily během kancléřovy návštěvy Vatikánu v dubnu a v červnu 1933. Tehdy jej rovněž přijal státní sekretář E. Pacelli i papež Pius XI.²⁰

Třebaže se i Československo potýkalo ve 30. letech s důsledky hospodářské krize, přičemž docházelo k propadu ve výrobě lehkého průmyslu (textil, oděvy, obuv, sklo, bižuterie, keramika, porcelán), doprovázenému rostoucí nezaměstnaností, propadem mezd a krachem podniků, aktivní zasahování státu do ekonomiky, které doplňoval zákon o mimořádné moci nařizovací (č. 95/ 1933 Sb.) nesměřoval vývoj v zemi ke vzniku autoritativního politického systému, ani nelegitimizoval diktátorské snahy, naopak sloužil jako ochranná pojistka československého státu vůči růstu nedemokratických politických hnutí. Pokud v českém prostředí tak převažoval neutrální či odmítavý postoj k rakouskému experimentu, prosazování křesťanského uspořádání, jež zosobňovalo jistotu konzervatismu, univerzalizmu i autority, hierarchie, řádu a stability s manifestovanou katolickou vírou, vyhovovalo názorovému cítění i zájmům českých katolických intelektuálů (Jaroslav Durych, Jakub Deml, Jan Zahradníček, Rudolf Voříšek, Stanislav Berounský, Jan Scheinost, Bohumil Stašek, Silvestr Maria Braitto, Reginald Vincenc Dacík, Metoděj Habáň a další), kteří v rakouské cestě 30. let spatřovali tvrdý po-

18 Jeřábek, M.: Konec demokracie v Rakousku 1932–1938, s. 162.

19 AA. EE. SS., Rakousko, IV. období, fascikl 21, Pacelli Sibiliovi, 12. 6. 1933. Autorův výpisek z vatikánských archivů a jeho překlad.

20 AA. EE. SS, Rakousko, IV. období, fascikl 21; Dollfuss, Eva: Mein Vater. Hitlers erstes Opfer. Wien 1994, s. 160.

stup vůči tolerantnímu proudu, jemuž vyčítali přizpůsobivost, malověrnost a neschopnost bojovat o požadavky katolické církve.

Jeden z katolických intelektuálů, Rudolf Ina Malý (1889–1965), ocenil na stránkách časopisu *Tak* v článku *Poslání Rakouska* charakter rakouského stavovského uspořádání, kdy neváhal prohlásit, že se tito muži – E. Dollfuss a jeho nástupce kancléř a politik křesťansko-sociální strany Kurt Schuschnigg (1897–1977) – „snažili vytvořit z poválečného Rakouska stát sice německý, ale nezávislý a říšsko-německou mentalitu korigující: stát katolický a korporativní – stát, který by v soulase se starorakouskou tradicí byl v podstatě německo-latinskou výspou jak proti nové ideologii nacistické, tak proti trvalým sklonům povahy pruskoněmecké.“²¹ Tuto apologetickou roli rakouského státu zdůrazňovali katoličtí intelektuálové v časopise *Na hlubinu*.²² Velmi je proto rozeznila i násilná smrt kancléře E. Dollfusse v létě 1934, kterou v článku *Zavražděný kancléř Dollfuss* komentovali následovně: „V Rakousku byl neurvalým způsobem zabit velký obdivovatel pořádku a křesťanského řádu dr. Engelbert Dollfuss. Jisto dnes je to, že Rakousko sotva kdy bude mítí muže tak skvělých kvalit jako byl Dollfuss.“²³

Dollfusovým nástupcem se v červenci 1934 stal zmíněný politik, právník a vysokoškolský učitel K. Schuschnigg, pozdější vůdce Vaterländische Front, od roku 1932 ministr spravedlnosti a o rok později rovněž ministr školství. Podle českých katolických intelektuálů to byl „jediný muž, který měl odvahu se postavit proti Hitlerovi... Byl zrazován, byl na konec vydán v ruce Hitlerovy, ale přece pevně a jasně stál za tím, co pokládal za svoje životní poslání.“²⁴ Jeho manévrovací prostor v zemi se silicím vlivem NSDAP rapidně snižoval – již v roce 1936 byl rakouský kancléř donucen povolát představitele místních nacistů Arthura Seyss-Inquarta (1892–1946) do státní rady.²⁵ O dva roky později musel povolit K. Schuschnigg existenci NSDAP v zemi, k čemuž byl přinucen po setkání s říšským kancléřem Adolfem Hitlerem (1889–1945) v Berchtesgadenu v únoru 1938.²⁶ O měsíc později byl kancléř K. Schuschnigg v důsledku rostoucí nacistické agrese donucen abdikovat a záhy internován v koncentračním táboře, Rakousko se tzv. anšlusem stalo součástí nacistické Třetí říše.²⁷ Inspirace křesťanským režimem, klerikálním

21 *Tak*, ročník II, 1938, s. 28.

22 *Na hlubinu*. Revue pro vnitřní život, ročník X, 1935, s. 122.

23 *Třetí generace*, ročník V, 1934, s. 1.

24 *Obnova*, ročník II, 1938, s. 2–3.

25 Státní rada byla významným výkonným orgánem. Zkoumala návrhy zákonů z hlediska všeobecné prospěšnosti a kompatibility se státní suverenitou. Její členy jmenoval prezident republika na období deseti let a vybíral je z řad členů Vlastenecké fronty s ohledem na jejich *odbornost a spolehlivost*.

26 Carsten, F. L.: *Faschismus in Österreich*, s. 178.

27 Pasák, Tomáš: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha 1999, s. 40.

stavovským státem a autoritářským systémem následně zůstala spíše v teoretické rovině, neboť Dollfussův a Schuschniggův autoritativní režim, označovaný jako stavovský, nebyl v praxi plně realizován.

Zatímco křesťanská sociální doktrína představovala v očích rakouských kancléřů 30. let, E. Dollfusse i K. Schuschnigga, nejen jedinou cestu k překonání liberalismu a socialismu,²⁸ ale rovněž jedinou cestu mezi totalitou a demokracií, u československého vyslance ve Vídni sociálně-demokratického politika Zdeňka Fierlingera (1891–1976) vzbuzovala spíše rozpaky: „*Dr. Dollfuss se rekonstruoval kabinetu rozhodl pro směr, který lze nazvat austrofašismus. Stěžejí možno říci, co je rakouského na této odrůdě fašismu. Jistě vzniká dojem, že Rakousko bude se nyní v zahraniční politice velmi výrazně orientovat směrem k Itálii.*“²⁹ Obavy z austrofašismu tak sdílela rovněž česká veřejnost, jejíž názorovou orientaci určovaly většinou provládní demokratické deníky, k Rakousku ve zpravodajské linii převážně nepříznivé. Tento kurz byl do značné míry výsledkem transformace idejí vlivných prvorepublikových politiků z pera tehdejších novinářů, kteří sdíleli Fierlingerovy závěry: „*Rakousko, sevřené mezi Itálií a Německem, vstupuje na cestu jakéhosi specifického fašismu, bližšího Itálii než Německu již z důvodů zahraničně-politických, pod přímým vlivem Itálie a částečně i Vatikánu.*“³⁰ Navzdory posilování nedemokratických tendencí v Rakousku se Československo v tomto momentu ukázalo jako věrný partner a podporovalo Vídeň i nadále, kdy jí na přelomu let 1933–1934 poskytlo půjčky a v dalších letech tolerovalo rozšiřování jeho armády.³¹

Významným impulsem pro šíření stavovské myšlenky mezi českými katolíky byl projev rakouského kancléře E. Dollfusse na katolickém sjezdu ve Vídni v září 1933 při příležitosti 250. výročí porážky Turků před rakouskou metropolí, kde představil hlavní zásady stavovského zřízení. Lidová strana se jako politický reprezentant českých katolíků postavila zprvu k propagaci stavovské myšlenky rezervovaně. V prvních letech hospodářské krize vycházeli lidovci při tvorbě sociální politiky z myšlenek křesťanského solidarismu, a proto vyzývali především k uskutečňování charitativních a výpomocných akcí.³² Ovšem Československá

28 Jeřábek, M.: Konec demokracie v Rakousku 1932–1938, s. 154.

29 Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze, Politické zprávy – Vídeň, 1933, Fierlinger 9. 12. 1933.

30 Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze, Politické zprávy – Vídeň, 1933, Fierlinger 4. 5. 1933.

31 Dejmeck, Jindřich: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918–1992). Praha 2002, s. 177.

32 Trapl, Miloš: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938. Praha 1990, s. 111.

strana lidová nebyla v tomto stanovisku jednotná. V propagaci zásad encykliky a zejména stavovství se v lidové straně chtěli více zviditelnit především představitelé jejího pravicového, českého křídla – již zmíněný předseda českého zemského výboru Bohumil Stašek (1886–1948) a novinář Jan Scheinost (1896–1964), ovlivněný idejemi italského fašistického korporativismu.³³ Na možná rizika, plynoucí z oslabení role politických stran v politickém systému a z následného ohrožení parlamentní demokracie, poukazoval i její předseda Jan Šrámek (1870–1956), který si byl rovněž vědom síly katolicismu v rámci Československé strany lidové. B. Stašek se však snažil taktéž vzbudit dojem loajality k demokratickým principům, a proto vyzdvíhal rozdíl mezi fašismem a stavovstvím, podobně jako E. Dollfuss v Rakousku.

Nešlo pouze o intelektuální diskuzi, vedení Československé strany lidové chtělo využít otázky recepce stavovského státu také ve vnitrostranickém boji. Vrchol diskuzí spadl do let 1933–1934, kdy došlo ke konkurenčnímu boji mezi J. Šrámkem a B. Staškem o vedení strany. Spory mezi Šrámkovou a Staškovou skupinou vedení strany vyvrcholily v první polovině roku 1934. B. Staškovi se sice podařilo získat na svou stranu příslušníky nastupující stranické generace, církevní hierarchii a některé pražské členy strany, především J. Scheinosta,³⁴ ale J. Šrámek měl na své straně mnohem mocnější zastávce. Za stávajícího předsedu se postavilo celé moravské křídlo strany a *Říšská organizace křesťanských odborů* (A. Petr), druhý ministr strany Jan Dostálek (1883–1955), bývalý ministr František Nosek (1886–1935), a mnozí významní katoličtí publicisté jako např. Josef Doležal (1893–1965) a Alfred Fuchs (1892–1941). Je třeba vzít také v úvahu podporu, jakou Šrámkovi poskytoval olomoucký arcibiskup Leopold Prečan (1866–1947), reprezentující největší diecézi v Československu. Přestože česká zemská organizace prosadila do rezoluce svého sjezdu v listopadu 1934 požadavek „*založení hospodářského řádu na encyklice QA*“, základní program Československé strany lidové zůstal nakonec nezměněn. V kampani před parlamentními volbami roku 1935 se sice objevila v lidoveckém tisku hesla, která hlásala stavovskou přeměnu hospodářství, výraznější vliv na politiku lidové strany již stavovská idea neměla. Stavovské myšlenky nejsilněji rezonovaly na stránkách časopisu *Řád*, revue pro kulturu a život.

Snahám pravicového křídla omezit tradiční roli politických stran v politickém spektru, zřídít stavovské komory, prosadit hospodářský parlament apod. se rozhodl čelit předseda strany J. Šrámek, který ve zmíněných krocích spatřoval je-

33 Šebek, Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno 2006, s. 168.

34 Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. I. Brno 2005, s. 663.

den z útoku na parlamentní demokracii, resp. politický systém vůbec.³⁵ S přáním ukončit napětí ve straně vystoupily křesťanské odborové organizace v Čechách, které zaslaly dne 8. října 1935 B. Staškovi otevřený list. V něm podpořily pozici předsedy strany a požadovaly „*nutné odstranění všech závad, pokud brání plnému uplatnění strany na všech úsecích hospodářského, sociálního a politického života.*“³⁶ Odmítnutí Staškova postupu – zejména jeho experimentu se stavovským státem a sympatiemi s fašismem – bylo vyvrcholením série kritik, jež byly vůči němu vznášeny již od počátku roku 1934, a to jak na výroční schůzi ústředního výboru odborových organizací v lednu 1934, tak na zemském sjezdu křesťanských odborářů v září 1935.³⁷ Od poloviny 30. let také došlo ke sblížení postojů mezi sociální demokracií, která se dívala na stavovské recepty řešení hospodářské krize spíše odmítavě, a moravským křídlem lidovců.³⁸

Vodou na mlýn Staškovým odpůrcům byly i problémy, do nichž se dostala stavovská koncepce v Rakousku, která ztrácela stále více sympatizantů na úkor nacionálních socialistů, obavy z fašizujícího vedení agrární strany a v neposlední řadě osudy katolických stran ve fašistických státech, zvláště strany centra v nacistickém Německu.³⁹ Přes porážku Staškova křídla v Československé straně lidové však debaty o stavovství v českých katolických kruzích úplně neustaly. Tendence k prosazení stavovských principů v politice a hospodářství se však plně projevil až v době rozkladu prvorepublikového liberálně demokratického politického systému po mnichovské dohodě v září 1938 a následném odstoupení pohraničních oblastí Německu.⁴⁰ Přes porážku Staškova křídla v lidové straně však debaty o stavovství neustaly úplně. Tyto názory korespondovaly také s názory radikální části katolické publicistiky, zejména představitelů nově vzniklých časopisů jako *Obnova* nebo *Tak*, v nichž přetrvávala prakticky až do okupace českých zemí nacistickou armádou v březnu 1939 tendence otevírat stavovskou problematiku.

Reflexe událostí v Rakousku ve 30. letech 20. století v českém prostředí, zejména katolickém, prozradila, nakolik byli čeští katolíci ve vztahu ke stavovskému státu rozděleni. Zatímco většina z nich, především většina Československé strany lidové včetně jejího předsedy J. Šrámka, jej považovala za ohrožení demokratických principů v Československu, úzká, nicméně mediálně poměrně hlasitá skupi-

35 Šebek, Jaroslav: Encyklika Quadragesimo anno, její recepce a vliv na katolické prostředí v českých zemích ve třicátých letech, *Soudobé dějiny* 8, 2001, s. 381.

36 Marek, Pavel (ed.): *Politické programy českého politického katolicismu 1894–1938*. Praha 2011, s. 265.

37 Tamtéž.

38 Šebek, Jaroslav: *Mezi křížem a národem*, s. 171.

39 Trapl, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová*, s. 24.

40 Šebek, Jaroslav: *Mezi křížem a národem*, s. 171.

na katolických intelektuálů i někteří členové katolické hierarchie jej a jeho tvůrce – E. Dollfusse a K. Schuschnigga – považovala za velmi inspirativní i pro domácí prostředí, poněvadž s ním spojovala duchovní proměnu české společnosti i upřednostnění katolického náboženství v každodenním životě v zemi.

Der Ständestaat in Österreich in den 30.er Jahren des 20. Jahrhunderts und seine Rezeption in der Tschechoslowakei

Die vorliegende Studie widmet sich der Reflexion der österreichischen Ereignisse in der Zeitspanne 1932–1938 in der Tschechoslowakei. Sie verfolgt in überwiegend chronologischer Reihenfolge ihre deutlichen Wendepunkte, Schlüsselpersonen und bedeutende Konflikte, die den Wesenszug des Ständestaates in Österreich in den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts bildeten. Vor dem Hintergrund dieser Beziehungen reflektiert die Studie, insoweit es die zeitgenössischen Quellen ermöglichen, sowohl die dramatischen Ereignisse der österreichischen innenpolitischen Szene, als auch vor allem ihre Urheber, wobei sich die Aufmerksamkeit gleichfalls auf das katholische Umfeld der Tschechoslowakei einschliesslich der tschechoslowakischen Volkspartei und ihren Vorsitzenden Jan Šrámek richtet. Sie analysiert die Rezeption der sozialen Gedanken in der päpstlichen Enzyklika *Quadragesimo anno* aus dem Jahr 1931 in Österreich und ihre Implementierung in die Verfassung des Ständestaates aus dem Jahr 1934. In einer relativ umfangreichen Passage wird enthüllt, wie sehr die päpstlichen Grundsätze der Solidarität und Subsidiarität an der autoritativen Auffassung der österreichischen Ordnung der 30.er Jahre vorbeigingen, die sie auf dem Weg von oben durchsetzte, ohne Rücksicht auf die päpstlichen Grundsätze und Prinzipien eines breiteren öffentlichen Diskurses. Die autoritative Auffassung konvenierte insbesondere bei den tschechischen katholischen Intellektuellen, die sie auch für das einheimischen Umfeld als sehr inspirativ betrachteten, da sie damit eine geistige Umwandlung der tschechischen Gesellschaft und auch eine Bevorzugung der katholischen Religion im Alltagsleben der Tschechoslowakei verbanden.

The Corporate State in Austria in 1930s and its Reception in Czechoslovakia

The study is focused on the Czechoslovak reception of events in Austria between 1932–1938. It follows, mostly chronologically, important milestones, key personalities and significant conflicts that shaped the form of the Corporate state in Austria in 1930s. Based on these, as much as the historical sources allow it, it reflects both dramatic events of Austrian inner politics and their protagonists, while the attention is also paid to the Catholic milieu in Czechoslovakia, including the Czechoslovak People's Party with its Chairman Jan Šrámek. It analyses the reception of social ideas from the Papal Encyclical Quadragesimo anno from 1931 in Austria as well as its implementation into the constitution of the Corporate state in 1934. In a comprehensive part, it details how much the papal principles of solidarity and subsidiarity lacked in the authoritarian conception of the Austrian state in 1930s that pushed them through from above with no regard to papal rules and principles of the public discourse. The authoritarian conception was well received by the Czech catholic thinkers that found it inspiring for the home milieu, hoping that a spiritual regeneration of the Czech society and preference of the Catholic faith in everyday life in Czechoslovakia would come with it.